

Prawa wpływające na pamięć zbiorową w perspektywie praw człowieka

Anna Wójcik

Abstrakt

Przyjmując perspektywę prawa praw człowieka, rozprawa rozważa zagadnienie ograniczania przez ustawodawcę praw i wolności jednostki ze względu na ochronę narracji historycznych oraz dokonywania rozliczeń z przeszłością.

Rozprawa używa pojęcia praw wpływających na pamięć historyczną (ang. *laws affecting historical memory*), rozumianych jako akty normatywne uprzywilejowujące lub nadające rangę narracji o przeszłości, jednocześnie bezpośrednio ograniczające prawa i wolności jednostki. Rozprawa wprowadza oryginalną typologię praw wpływających na pamięć zbiorową, rozróżniając między prawami pamięci (ang. *memory laws*, fr. *lois mémorielles*), które ograniczają wolność wypowiedzi pod sankcją prawa karnego, oraz prawami wpływającymi na pamięć historyczną, które ograniczające inne wolności i prawa jednostki, mają być elementem rozliczeń z niedemokratyczną przeszłością.

Rozprawa udowadnia, że europejskie prawo praw człowieka, zwłaszcza Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (EKPC), wyznacza standardy właściwe do oceny praw wpływających na pamięć historyczną przyjmowanych w państwach Rady Europy (RE). EKPC dozwala państwom na wprowadzanie oficjalnych narracji historycznych i ocen przeszłości. Państwa są jednak zobowiązane do zapewnienia warunków dla wolnej debaty o przeszłości i historii, zwłaszcza o zbrodniach i innych kluczowych wydarzeniach z przeszłości. Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPCz) przyznaje państwom szeroki margines uznania odnośnie wprowadzania mechanizmów rozliczeń z przeszłością, ale wąski wobec ograniczeń praw i wolności, w tym wolności wypowiedzi. Rozprawa pokazuje, że według ETPCz upływ czasu nie wyłącza możliwości wprowadzania mechanizmów rozliczeń z przeszłością. Ten czynnik należy jednak wziąć pod uwagę przy dokonywaniu oceny proporcjonalności ograniczeń praw i wolności. Wraz z upływem czasu od zmiany ustroju ustawodawca musi przedstawić bardzo silne argumenty za wprowadzeniem nowym lub zaostreniem ograniczeń praw i wolności, które mają zmierzać do rozliczeń z niedemokratyczną przeszłością. Nie może wprowadzać zbiorowego ograniczania praw i wolności pewnym grupom jednostek, bez zapewnienia zindywidualizowanej oceny jednostek.

Rozprawa rozpatruje wybrane prawa wpływające na pamięć zbiorową w Polsce z perspektywy relewantnych, zrekonstruowanych standardów EKPC. Pokazuje, że polski ustawodawca nie w pełni stosuje te standardy w odniesieniu do prawa krajowego. Rozbudowany system praw pamięci, w tym karne zakazy negowania zbrodni historycznych, ochrona przez znieważeniem państwa, narodu i historycznego symbolu "Polski Walczącej", zakaz propagowania faszyzmu i totalitaryzmów przewidują bowiem kary, w tym pozbawienia wolności, za wypowiedzi nie zawierające elementu nawoływania do nienawiści czy w inny sposób sprzecznych z wartościami EKPC. Ostatnie zmiany mechanizmów rozliczeń z niedemokratyczną komunistyczną przeszłością, w tym lustracji i obniżek rent i emerytur również nie spełniają standardów EKPC. Rozprawa konkluduje, że analizowane prawa wpływające na pamięć historyczną w obecnej formie negatywnie wpływają na zgodność systemu prawa w Polsce ze standardami EKPC.